

NOTE ȘI CONSULTAȚII

SCRIITORII VREII ȘI DICȚIONARUL LUI TIKTIN

În perioada de înflorire a literaturii noastre clasice, scriitorii cei mai reprezentativi s-au interesat îndeaproape de cultivarea limbii, spunându-și totdeauna cuvîntul în problemele esențiale ale cultivării și îmbogățirii ei.

Clasici ai literaturii noastre ca Negruzzi, Alecsandri, Odobescu, Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Slavici, Coșbuc, Sadoveanu etc. au fost și îndrumători în studiul științific al limbii române. Interesul și dragostea lor pentru studiul limbii i-au apropiat de marii lingviști ai vremii — Hasdeu, Lambrior, Tiktin etc.

Plină de învățăminte este legătura strînsă care a existat între lingvistul H. Tiktin și marii noștri scriitori clasici: Eminescu, Slavici, Coșbuc, Vlahuță, Caragiale.

În corespondența rămasă de la Tiktin și pe care am avut prilejul să o cercetăm, am găsit date interesante care ne fac să înțelegem cît de rodnică poate fi legătura dintre lingviști și scriitori.

Este cunoscut faptul că Tiktin și-a consacrat partea cea mai mare a vieții sale pentru redactarea « Dicționarului român-german », a cărui primă fasciculă apare în 1895, iar ultima în 1925. Lucrările de lexicografie ca și cele de lingvistică erau puține la noi în acea vreme. În elaborarea operei sale, Tiktin a folosit tot ce era valabil în acele lucrări. El a reușit să pătrundă în întreaga bogăție a limbii române, în toate frumusețile ei, culese din limba vie a poporului, din literatura noastră populară, din manuscrise și documente vechi de limbă, din operele scriitorilor clasici. « Meritul autorului este atît de mare, a spus I. Bianu, în raportul său ținut în fața Academiei Romîne, încît cred că nu poate fi îndoială că lui se cuvine să i se dea premiul Năsturel, la care concurează »¹. Statul burghez nu i-a acordat totuși acest premiu.

Un rol important în elaborarea dicționarului l-a avut legătura lui strînsă cu maeștrii scrisului din vremea lui. Cît de mult prețuia Tiktin pe scriitori ne putem da seama chiar din consultarea dicționarului. Întreaga operă este întemeiată pe texte literare. O serie de cuvinte, nuanțe și expresii create și folosite de scriitori au intrat în limba comună, grație acestui dicționar, care le-a făcut cunoscute.

Cînd avea nedumeriri cu privire la sensul unor cuvinte folosite în operele scriitorilor contemporani, Tiktin se adresa scriitorilor înșiși. Astfel, el a purtat corespondență cu Coșbuc, corespondență din care se vede înțelegerea cu care poetul ardelean a sprijinit pe lingvist. Coșbuc îi explică cum a creat unele cuvinte din necesitățile rimei, ca de exemplu *intrulp* « trupeș » (« Am ajuns la acest cuvînt de la expr. *fete în trup*, adică *trupeșe*: Am făcut întîi pe « în-trup » adjectiv, cu *l* la mijloc ca să rimeze cu *vulpi*, *pulpi*, apoi l-am declinat »². De ase-

¹ Raportul e publicat în « *Analele Academiei Romîne* », seria a II-a, tom. XXXIV, 1911—1912, p. 299—302.

² Vezi Ms. 77/1950 din Biblioteca Acad. R.P.R.

menea, Coşbuc îi explică sensul unor cuvinte și expresii dintre care unele folosite mai ales în nordul Ardealului și Maramureș, ca : *nu-și dă rînd gurii* « vorbește foarte repede », *a vorbi rupt pe-ales* « a vorbi hotărît, fără înconjur », *silhă* « codru », *altîță* « cămașă femeiască », *suleget* « zvelt », *duium* « carul miresei »; sensul unor metafore: *lumiș* « spărtură în nori » etc. Aceste date au fost folosite în dicționar, unde apar explicațiile poetului.

Alteori, neputînd pătrunde înțelesul unor cuvinte, expresii sau forme regionale, Tiktin s-a adresat lui Al. Vlahuță. Într-o scrisoare din 1897, acesta îi promite lingvistului tot sprijinul și îi arată că întrebările trimise de el vor apărea în « *Gazeta săteanului* » ca din partea redacției : « Dacă vrei să vă folosiți și mai departe de acest mijloc de a obține bune și sigure răspunsuri de la chiar depozitarul secretelor limbii noastre—poporul, vestiți-mă printr-o carte poștală și voi face a se consacra în cadrul revistei o pagină specială în care vom publica în fiecare 15 zile întrebările ce mi le veți trimite și răspunsurile cele mai bune și chiar din acelea mai pe alătura de drum, cînd le voi găsi interesante »¹. Într-adevăr, la numai zece zile după această scrisoare, se anunță în « *Gazeta săteanului* » (al cărei redactor era Al. Vlahuță) înființarea unei rubrici, în care se vor publica diferite întrebări cu privire la limba și literatura romînă. « Această interesantă rubrică — se arată în anunț — pe lîngă că va provoca un instructiv schimb de idei între cititori, și mai ales între învățătorii de la sate, dar va fi, sperăm, și o fericită contribuție la studiul limbii și folclorului nostru »².

În altă scrisoare poetul vestește pe Tiktin că s-au publicat primele 18 întrebări și că au început să sosească la redacție numeroase răspunsuri. Pentru ca celelalte întrebări să poată apărea la vreme, Vlahuță îl roagă pe Tiktin să i le trimeată cît mai curînd. Ca să stimuleze pe cititori, în numărul din 5 decembrie 1897, al revistei, redacția anunță înființarea unui premiu de o sută de lei care urma să fie decernat de o comisie formată din Al. Vlahuță, H. Tiktin și I. Găvănescu.

Cele mai multe din întrebările formulate de H. Tiktin au ca scop lămurirea sensurilor unor sinonime: *boț* — *cocoloș* — *mototol*, — *boleșniță* — *bolezna* — *boliște* — *molimă*, *bogasier lipscan* etc.; lămurirea unor expresii: *a bolovăni ochii* etc.; denumirea diferitelor soiuri de lînă după calitate și culoare. Alte întrebări se referă la explicarea unor regionalisme ca, de exemplu, denumirea (mold.) *bondarului*, (munt.) *bărzăune*, *muscoi*; sau a buruienii numite (mold.) *boz*, (munt) *boziu*, *bozie*.

În cazul în care se cerea lămurirea unui anumit sens, cuvîntul respectiv apărea în gazetă într-un context, ca de ex.: « Ce înseamnă *birnefe*, din citațiunea: *Maița-mi cumpără birnefe, Birnefe în patru ițe și cămașă cu altițe*. « Prin *birnefe*, în Moldova, se înțelege ață petrecută prin bata ițarilor, cu care aceștia se leagă de mijloc. Dar în exemplul de mai sus, cuvîntul pare a însemna altceva »³. În alt număr al revistei apare răspunsul unui cititor care arată că *birnefe* este încingătoarea femeilor de la munte peste catrințe⁴.

Cititorii fiind din diferite regiuni ale țării, răspunsurile înregistrate în « *Gazeta săteanului* » pot folosi pentru studii dialectale.

Tiktin a folosit aceste răspunsuri în lucrarea sa, fie înregistrînd explicațiile primite, fie înlăturînd din dicționar unele cuvinte cu circulație prea restrînsă.

Pentru a cunoaște cît mai exact unele graiuri populare, Tiktin a făcut mai multe călătorii în țară. Astfel avem o scrisoare în care Slavici îl recomandă unor prieteni din regiunea Aradului și Oradiei, rugîndu-i să-l ajute pe lingvistul « care face o călătorie să studieze limba și obiceiurile poporului romîn »⁵.

Un rol deosebit de important în deșteptarea dragostei lui Tiktin pentru studiul limbii romîne l-a avut însă prietenia cu Eminescu: « Am petrecut cu Eminescu ore minunate în discuții filozofice și filologice — spunea Tiktin — și a fost o mare pierdere pentru mine cînd a părăsit

¹ Vezi scrisoarea în facsimil la p. 99.

² « *Gazeta săteanului* », București, 20 oct. 1897, p. 343.

³ « *Gazeta săteanului* », 5 noiembrie 1897, p. 403.

⁴ « *Gazeta săteanului* », 5 dec. 1897, p. 431.

⁵ Scrisoarea lui Slavici din 24 noiembrie 1879.

Stimate domnule Tiktin,

M-am gândit să public în traducere
în "gazeta culturală" o revistă
foarte respectabilă care are printre
învestitorii săi pe cei mai
ca din partea redacției - și facem
un interes bine. Revista, edita-
rită de dvs.

Cum scrieți la litera B - dăca

nu se va folosi și ma-
separat de acest mijloc care
obține bună și sigură compensa-
re la chiar reprezentantul secret.
Cu limbajul nostru - popular,
vestit - mă gândesc... Căto poate
la și vom face să se conștientizeze
în fața dvs. în cadrul re-
vistei o pagină specială în care
vom publica la fine care 15 zile

introducând ce mi le pot transmite,
~~și~~ răspunsurile de mai bine, și chiar
și din cele mai profunde de din, cum
le vrei și interesante.

Arrege la ocaziona răzvrătită
Dvs
Ati - parca să nu trimitem în fine
care 15 zile un număr care conține
trebuie?

Cu toate acestea

A. Vlahuță
București

10-9 Octombrie 1897

Scrisoare adresată de Al. Vlahuță lui H. Tiktin, în 9 aprilie 1897

Iașul. Lecturile făcute împreună cu Eminescu și explicațiile pe care mi le dădea, cu această ocazie, acest rar cunoscător al limbii sale materne, mi-au prilejuit o mulțime de constatări lexicografice, gramaticale, literare și istorice pe care le-am înregistrat pe fișe¹.

Colaborarea dintre poet și lingvist, discuțiile purtate pe marginea problemelor de limbă, fișele și însemnările făcute cu acest prilej, l-au ajutat mult pe Tiktin la întocmirea dicționarului. Folosind cu pricepere și cu migală toate izvoarele care îi stăteau la îndemână, Tiktin elaborează, muncind cu încordare timp de treizeci de ani, dicționarul său, considerat operă de bază a lexicografiei noastre, operă fundamentală pentru cercetarea științifică a limbii române așa cum a spus, acum un sfert de veac, acad. Iorgu Iordan². Între marii noștri scriitori cu care Tiktin a avut legături personale, se numără și Caragiale. Posedăm o scrisoare din 1910 a autorului « Scrisorii pierdute », în care marele scriitor îi mulțumește lui Tiktin « pentru prețioasa publicațiune (probabil că e vorba de primul volum al dicționarului — *I. R.*) ce-ați binevoit a-mi trimite. Atențiunea dvs. mă măgulește foarte, și, pînă să am prilejul plăcut de a vă revedea, mă grăbesc a vă mulțumi din toată inima ».

Colaborarea între Tiktin și scriitorii vremii arată cât de importantă și necesară este legătura dintre scriitori și lingviști, care, printr-o « conlucrare conștientă și asiduă — după cum s-a exprimat Tiktin — vor contribui la cultivarea și dezvoltarea limbii naționale ».

Valoarea dicționarului lui Tiktin, primul dicționar complet, istoric și etimologic al limbii noastre, se explică în bună parte prin aceste legături. Partea cea mai valoroasă a lucrării rămîne, fără îndoială, prezentarea limbii romîne în întreaga ei bogăție și frumusețe.

Despre bogăția dicționarului, lingvistul german M. Friedwagner spune: « Am consultat dicționarul lui Tiktin, între altele, cu ocazia lecturii unui mare număr din operele lui Mihail Sadoveanu, care scrie într-o limbă cu un puternic colorit popular. Rareori s-a întîmplat să nu găsesc acolo explicația pe care o căutam »³.

Astfel de legături dintre scriitori și lingviști, care în timpul lui Tiktin au fost posibile, apar azi ca o necesitate imperioasă, căci colaborarea lor strînsă contribuie intens la cultivarea limbii noastre.

I. Rizescu

RĂSPUNS CITITORILOR

TUTILESCU PETRE, București.

Întrebare: Sînt bine analizate din punct de vedere sintactic numeralele din exemplele următoare: *cincisprezece elevi lucrează* (subiect), *al doilea elev greblează* (atribut), *cheamă pe cei trei elevi* (complement)? Fiind vorba de elevi de clasa a IV-a elementară nu pot fi analizate ca atribute *adjectivale*, întrucît ei nu au noțiunea atributului *adjectival*.

Răspuns: În toate exemplele care vă interesează numeralele au funcțiune de atribut. Dv. ați analizat bine numai cel de-al

doilea exemplu. În primul și ultimul le-ați atribuit funcțiunea pe care o au în realitate substantivele pe care le determină ele.

Faptul că elevii nu au încă noțiunea de atribut *adjectival* nu vă îndreptățește să le dați cunoștințe greșite în ceea ce privește funcțiunile numeralelor.

Puteți evita să le spuneți că sînt atribute *adjectivale*, dar trebuie să le spuneți că sînt atribute.

Distingeți cazurile cînd sînt subiecte, nume predicative sau complemente de cazurile cînd sînt atribute prin aceea că în ultima

¹ Din discursul ținut de Tiktin, cu ocazia sărbătoririi sale, cînd a împlinit 80 de ani (1930).

² Acad. Iorgu Iordan, recenzie a *Dicționarului român-german* Z.R.Ph., 1928.

³ M. Friedwagner, recenzie a *Dicționarului român-german* al lui H. Tiktin, în « *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* », 1913, p. 497—500.